

Az emlékezés útjai Jámborné Balog Tünde:
Árapály a Vizes utcán
Széphalom Könyvműhely,
Bp., 2005.

Van-e egyértelmű igazság? A jelenkorban tudósok és egyszerű emberek mind gyakrabban jutnak arra a felismerésre, hogy nincsen. A posztmodern kor teoretikusai előszeretettel vélekedtek úgy, hogy éppen ez a nincs az egyetlen egyértelműség. Mit tehet e léthelyzetben az ember? S mit az író, akinek ráadásul a nyelv a legfontosabb kifejezési eszköze, az a nyelv, amely ugyancsak s látványosan kérdésessé vált, mint a valóságot kifejező eszköz. Tehát nemcsak a valóság valódiságának hite vált feltételelessé. Miről lehet, miről kell írni az ezredforduló tájkán? Ha nincs egyértelmű bizonyosság, akkor ezek a fakulóban lévő posztmodern tézisek is kérdésessé tehetők, s mindenkinek joga van írónaként a maga alkata és meggyőződése szerint alkotnia. Elismerve, hogy a világ és a róla való gondolkodás polifon jellegű, ám ebből a totális polifóniából mindenkinek joga van a maga személyes polifóniáját megteremteni.

Az íróvá válás általában az ifjúkorban szokott bekövetkezni, a személyiség és a világ első birtokbavételének esztendeiben. De van az íróknak egy másik típusa is, amelyik érettebb korban, sok élettapasztalattal kezd munkához, amikor elérkezik az emlékezés ideje, s vele együtt az elmúlástudaté. Az emlékezésben nem csupán a saját életút idéződik fel, hanem azoké is, akiket ismerünk, rokonaink, ismerőseink voltak, de már nem élnek, csak tudatunkban és más utódok emlékezetében. Továbbá azok, akiket általunk ismert elődeink még ismerhettek, a dédek, az ükők. S ez óhatatlanul felveti azt a kérdést, vajon én is élni fogok-e és miképpen mások emlékezetében. S meddig terjedhet ez az idő? Úgy van-e, amiként egykor Kormos István megfogalmazta *Szegény Yorick* című versében: *Halálon túl kicsit / mondjuk ötszázöt évvel / senki nem tudja rólam / hogy én valék Yorick. Azaz nagyon-nagyon ritkák a kivételek? Félézer év bizony hatalmas időtávlat a nemzedékek sorában, s csak azokat tartja számon a szélesebb közvélemény, akik valóban rendkívüli személyiségek voltak, egy-egy szűkebb közösség pedig azokat még, akiről írásos anyag maradt fenn, s az szakmailag, családtörténetileg vagy egyéb okokból jelentőséggel bír számára.*

Az emlékezés legtípikusabb epikai műfajai az emlékirat, az önéletírás és a vallomás. Ezek nem élesen különülnek el, átjátszhatnak egymásba, de nem azonosak. Az emlékirat a legtárgyasabb, középpontjában az átélt történelem áll, így sok a jeles történelmi személyiség által írott mű (Bethlen Miklós, Görgey Artúr, Károlyi Mi-

hály). Az önéletírás középpontjában már a saját élet áll, a személyiség alakulástörténete. A legjelesebb példák nagy íróktól származnak (Goethe, Tolsztoj, Kassák Lajos, Déry Tibor). A vallomás a legszemélyesebb, a belső élet itt a leghangsúlyosabb, s érthetően itt is az íróké a főszerep (Szent Ágoston, II. Rákóczi Ferenc, Rousseau). Az idetartozó munkák java tiszta szépirodalom, s ezek műfaji szempontból nemcsak egymással érintkeznek, hanem a regényeknek, elbeszéléseknek azzal a csoportjával is, amelybe sorolható szerzők a valóságosságra törekvő és a többé-kevésbé fikciós jellegű történetmondást keverve vállalják és egyúttal el is hárítják művükkel kapcsolatban az önéletrajziséget, mint például egyes munkáiban Déry Tibor, Németh László, Illyés Gyula.

A (vissza)emlékezés mindig önéletrajzi és valamilyen szinten történelmi jellegű. Jellegében meghatározó szerepet játszik az, hogy milyen pszichés tulajdonságokkal rendelkezik az emlékező, s kitüntetetten az is, hogy milyen az időhöz való viszonya.

Jámborné Balog Tünde képzőművészként és e szakma tanáraként kezdte és folytatta életpályáját, s érett korban, de könyvei alapján törvényszerűen kellett eljutnia az íráshoz. Érdemes idézni eddigi három könyvének mottóit. József Attilától van az első: „*enyém a múlt és övék a jelen*” (*Medárd lépcsőjén*, 2000.) Berzsenyi Dánieltől a második: *Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül, / S minden míve tűnő szárnya körül lebeg! (Az én kalendáriumom*, 2002.) S végül a legújabb könyv ismét József Attilát idézi: *Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra. (Árapály a Vizes utcán*, 2005.) S ide kívánczik még egy idézet az első kötet legelső novellájának kezdete: „Különös tartomány a múlt, benne éppúgy megtörténhet bármi, mint a jövőben, nincsenek korlátai, szabadon kalandozhat át rajta az emlékezet és a képzelet, még az is megeshet: találkozik az ember valaki őseivel, ahogy én is ősanóval, Vánca Teréziával, akiről az égvilágon semmit sem őrzött meg a családi hagyomány. Csak annyit lehet tudni róla, amennyi az okmányokból kikövetkeztethető.” Valahogy így van ez valóban. Amiként Thomas Mann megfogalmazta a *József és testvérei* első mondataiban: „Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?”

Jámborné Balog Tünde elbeszélései és főként az *Árapály a Vizes utcán* szerves egységet alkotó novellaciklusa az emlékezés személyes és kollektív rétegeiből merítenek, s ehhez a műfajcsoport módszertani és poétikai jellemzőinek egyéni felhasználásával hozzák létre a maguk különleges szintézisét.

A helyszín, a Vizes utca egy alföldi kisvárosban található, s mintegy kétszáz éve létezik. Azelőtt folyómeder, később holtág volt, majd feltöltötték, parcellázták, beépítet-

ték. A természet azonban nem fogadott szót az embereknek, s a régen volt meder ma is árad és apad, homok- és sárfolyóként létezik, házakat repeszt meg, tárgyakat nyel el.

A novellaciklusban a kétszáz évből három fő időszakasz válik hangsúlyossá. Az egyik a kezdet, az utca keletkezésének időszaka, s ebben két központi alak a Földmérő és a Prédikátor, tehát két írástudó. A másik időszak metszetei a személyes életidőből emelődnek ki, nyomatékosan az ötvenes évekkel. Ebben már az önéletrajziság, a személyesség a meghatározó. S természetesen ez jellemzi a harmadik időszakot, az emlékezés idejét, a tágabban értett jelenidőt is. Túl sok szereplő nem jelenik meg a novellaciklusban, amely inkább az utca története, nem annyira a családé a régmúlt tekintetében. Már az is kisebbfajta csoda egy magyar család esetében, hogy Váncsa Terézia ükanyáról bármifajta irat fennmaradt. Gondoljunk csak bele: egy ma huszonöt év körüli ember esetében – a nemzedéki reprodukciós átlagot ugyancsak negyedszázadnak véve – kétszáz évre visszatekintve, a szülők és az ő szüleik száma nyolc nemzedék alatt kétszázötvenhat fő. S ez csak a legközvetlenebb ősök száma, hiszen mindenkinek lehetnek testvérei, azoknak gyermekei, stb. Kétszáz év nem is olyan fantasztikusan nagy idő, az ősöknek és a vérrokonoknak ez a száma azonban a családi és a személyes emlékezet számára már beláthatatlan. S egy szépirodalmi műben sem lenne követhető.

A történelemábrázolás főbb rétegei: a Kárpát-medence történelme, az alföldi kisvárosé, a Vizes utcáé és lakóié, a családé, az emlékező és társáé. A nagy történelmi mozgások a háttérben maradnak, a középpontban a mikrotörténelem marad mindvégig. Ezt a világot a tárgyiasság, a személyesség, a látomásos felidézés, a mitikusság sajátos vegyítéséből keletkező szimbolikusság hatja át. Ebben nagy szerepe van annak, hogy a szerző a társadalmat és a természetet szerves kapcsolatban szemléli. Felfogása szerint az ember természeti lény is, benne létezik a természetben, de nem ura annak. Ez a mű tehát nem csupán a Vizes utcában élő nemzedékeknek a története, hanem a természeté is. A főmotívum a folyóágból lett homokfolyó, amely láthatatlan, de létezik, bármennyire nehezen hihető is. Egy ilyen természeti jelenség megtapasztalása különleges élmény lehet, ennek motívummá emelése isteni adomány egy író számára. Jámborné Balog Tünde visszafogottan, mégis tündéri módon él ezzel az adománnyal, megteremtve a józanul mágikus realizmus alföldies változatát. Azt is tanúsítja ezzel, hogy bár a táj jellege és a tudat között valóban lehetséges kölcsönhatás, az Alföldön sem csak a földönjáró tárgyiasság irodalma születhet meg, hanem az a fajta látomásosság-mitikusság az epikában is, amelynek például Sinka István vagy Kiss Anna költészete a nagyszerű példája.

Mindezt e novellaciklusban az teszi magától értetődővé, hogy a főmotívum alapjának, a víznek igen gazdag a szimbólumköre. Ez az egyik a legsokrétűbb, egymással ellentétben is álló elemeket összefogó jelkép, hiszen a kezdetet és a véget egyaránt jelölheti. A szimbólumkör ugyancsak jelentésgazdag tagja a folyó, mely a halált és az újjászületést, a halhatatlanságot egyaránt jelöli. Az idő múlására figyelmeztet, az állandó mozgásra, változásra. Közismert Hérakleitosz mondása, hogy nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba. A Vizes utca folyója különleges, holt folyó, „a mi Styxünk” az egyik megfogalmazás szerint (*Homokfolyó*). Van is, nincs is. Láthatatlan, mégis érzékelik a fölötté járó-kelő nemzedékek, s ha kertjeikbe temetkeznének, idővel alvilági Styxként sodorná tova maradványaikat ez a homokfolyó. Az utca lakói mintha kikötött tutajokon éldegélnének, hogy aztán haláluk után alászálljanak az ösanyagba. Ez a Styx rendre emlékeztet a Vizes utca léte előtti időkre. Akkor még közönséges folyóág volt, mitikus többletjelentését csak feltöltése után nyerhette el. Ezt gazdagítja a hold-szimbólummal való egybekapcsolása is, amelyet leíró szinten a szomszédos Hold utca elnevezése jelez. A holt folyó egyúttal holdfolyó is: „Alattunk – a Vizes utca alatt – a várost bekerítő folyó elásott holtága áradt és apadt a holdciklusoknak megfelelően, apály és dagály váltakozott a föld mélyén. Medárdkor, a nagy esőzések idején föltört az alacsonyabban fekvő kertekben, és a kisebb házak úgy ringtak sodrásában, mint a dagadó vitorlájú gályák nagymama bádóg teásdobozán. Finoman himbálózott a padlás, akár egy hajó fedélzete, és én nyikorgó gerendák árbocterdejében sodródtam új, ismeretlen partok felé.” (*Nagymama háza*)

A Hold az éjszakához köt, a változékonysághoz, a halálhoz, de a naprendszerhez s magához a Naphoz és a Földhöz is. Folytonosan figyelmeztet az időbeliségre, a születésre és az elmúlásra. A naprendszer kozmikus jelentéskörű, az emberen túli világra, a végtelenségre is utal. Ezzel kapcsolatosan fontos a Földmérő alakja, aki nemcsak felmérte a városkát, hanem kiszámította, s a templom tornyában megjelölte az odatartozó meridiánt, azaz délkört. S mondotta volt: „Az én Meridiánom itt van, nem az Éjszaki-tenger partján, nem is a Canariákon. Itt állítom fel Isten segedelmével.” Tudatta azt is segítőjével, a Prédikátorral, hogy: „Miképpen kegyelmed mondá, Barátom, amit megjelölünk, az vagyon, amire nincsen jelünk és szavunk, bármekkora legyen is, az maga sincsen”. Mire a Prédikátor, ugyancsak naplója szerint, így válaszolt: „Az elnevezés! Nevet adni annyi, mint teremteni. Tudja meg, a Biblia szerint is az Ige volt az első, abból támadta minden. Aminek a nevét kimondá az Úr, az lőn. Aminek nintsen neve, az maga sintsen.” A meridián kijelölése az otthonosságtudat erősítésének a szel-

lemében történt, hatása mégsem ez lett. Különleges, baljós dolgok történtek, biblikus látomásokat rögzít a Prédikátor naplója. A Földmérőnek pedig meghal szeretett Katája, ő maga pedig eltűnik. „Mintha a föld nyelte volna el, mondogatták a városban”. (Idézetek: *Magunk Meridiánja*). A folyóág valóságosan létezett egykor, a meridián csak egy képzetes vonal. A naprendszer működési törvényei kötik össze őket. Az ember ezeket a törvényeket felismerheti, de módosítani nem képes rajtuk, sorsát csak ezekhez alkalmazkodva élheti meg.

Az emlékezés időutazás, és nem kötődik szükségképpen a kronológiához. Amikor a múlt felidéződik, jelentkezik, az élő átléphet a múltba, abba is, amelyben ő maga még nem is létezett, s ebből a múltból visszajuthat a jelenbe, olykor magával hozva a régen megholtakat is. A képzelet játéka, a látomás valóságként jelenhet meg, mint a *Rókakucsmás nő* zárlatában, ahol az utcát söprő néni távozása után a holt édesanya halad végig az utcán, majd mellé társul a címszereplő is. A Proustra is visszautaló módszert az első kötet egyik novellája pontosan leírta: „Elég egy apróság, egy íz, valami szagfoszlány, egy szó, vagy mint most is, a holdkelte egy idegen helyen, és megrohan a múlt, látom a Szomszédot, jellegzetes, hintázó járását, átimbolyog a csorda által fölvert gyögyházzsínú felhőn az utca másik oldaláról. Aggódva nézem, mert úgy látszik, két csizmás lába menten összegabalyodik, s ő elvágódik a porban, de ez nem következik be soha, vagy csak igen ritkán, és akkor sem az én szemem láttára.” (*Láttam fakó lovát*)

Az *Árapály a Vizes utcán* novellaciklusában alakok, tárgyak, helyszínek, események hitelesen, szimbolikusan, mítoszi sugárzással, jó atmoszférikus egységben jelennek meg. Elődei, emlékei mindenkinek vannak. Szépen és jól, teljes esztétikai élményt nyújtva írja le Jámborné Balog Tünde az emlékezet működését, súlyát, emberi, erkölcsi megtartó erejét. Tanúsítva, hogy a múltat nem lehet eltörölni. A holt folyó könyve nem a felejtésé, hanem az emlékmegőrzésé.

Vasy Géza

„Immanens irodalomtörténet”

Szigeti Lajos Sándor:
Verssor(s)ok
Széphalom
Könyvműhely, Bp., 2005.

Nomen est omen. A *Mezey Katalin* vezette kiadó igazi szellemi műhely és vállalja célkitűzése és neve minden ódiáját. Missziót teljesítve jelentet meg irodalomtörténeti, elméleti alkotásokat, mikre szükség, komoly igény van. Anyagiakban megtérülő hasznot nemigen remélhet az ebből a szempontból (!) önzetlenül munkálkodó alkotógárdája. Nincs terem sorolni a műveket, melyekkel a „Széphalom” tágitotta szellemi horizontunkat. Megemlítem pusztán: Szigeti Lajos Sándornak ez a hetedik önálló könyve, s a második immár, melyet a „Könyvműhely” gondozott. 1996-ban hangütésében, számos elemében a mostani munkát előző, az *Evangélium és esztétikum, Bibliai motívumok a modern költészetben* jelent meg tőle a kiadónál. Az egyszerűségével is megragadó, fekete-fehér borítóterv (Reuter Katalin munkája) a szerző fia, Szigeti Bálint „Nagyapám emlékének” című síküveg kompozícióját adaptálja. A végtelenbe futó sínpárok képe tisztelgés a mozdonyvezető apa-nagypapa életműve előtt, ugyanakkor érzékeny utalás a kötet érzelmileg telített, a lét végső kérdéseit is érintő több tanulmányára. A munkának az emocionális jellegét hangsúlyozom itt, ahogy Szigeti is teszi a bevezetőjében. Jeleznem kell mégis az erős elméleti alapot. Irodalomtörténésünk korai alkotásainak is sajátja volt az már. Gondolok elsősorban a motívumértelmezéseit bemutató, mára fontos hivatkozási alapul szolgáló, 1988-as, *A József Attila-i teljességigény* című monográfiájára. Talán régi barátságunk (is) felhatalmaz, hogy az egykori, a tizennyolc éves Szigeti Lajos egyik nekem írt levélből idézzek pár sort. A beszámoló előrevetíti későbbi, teoretikus hajlamát: „Nemrég szereztem két igen jó könyvet. Az egyik Arnold Hauseré, a másik Jakobsoné. Persze, el nem olvastam őket, csak olvasgattam, de eltettem őket »jobb időkre«”. (Pécsett, 1969. aug. 2.) Hozzáteszem, hogy mindkét mű éppen akkor jelent meg magyar fordításban.

Zárom a szubjektív kitérőt és az ötletes című kötet bemutatására térek. Fülep Lajos 1952-es kritikájának példáját hívom segítségül. Nagy öröm, hogy a mester munkái iránt – ez Fodor András érdeme is! – ma is élénk az érdeklődés. (Ady *Új versek* kötete – Ilia Mihály emlékeztetett rá – éppen száz éve jelent meg. Gyakran feledjük, hogy első érdemi méltatását Fülep írta az Ország című lap 1906. március 7-i számában.) Az általa igen-igen tisztelt *Lyka Károly* tanulmányáról

Megjelent az IRODALMI JELEN júliusi száma!

Pollágh Péter, Sebők Zoltán, Berka Attila, Faludy György, Bodansky György, Bächer Iván, Kormos Anett, Vezényi Pál, Kőbányai János, Kerekes Tamás, Mózes Attila, Bokros László, Bányai Tamás, Puskel Péter írásai;

G. István László, Acsai Roland, Dankuly Csaba, Weiner Sennyei Tibor, Bágyoni Szabó István, Zudor János, Eszteró István, Fűri Mária, Borbély Szilárd versei;

Interjú Csongrádi Katával;

Kritika Kőrösi Zoltán, Falesik Mari, Buda Ferenc, Márkus András, Muszka Sándor, Cseh Zoltán, Gergely Edit, Domokos Pál Péter könyveiről;

Film- és színházkritika;

Beszél a palackból – Szűcs Géza, *A bőség zavara* – Onagy Zoltán, valamint Sándor vezgyok év is! – Johann von Kronstadt rovata.